

Samarqand davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

Tillar fakulteti 1-bosqich magistranti

Turg‘unboyeva Zilola Farxod qizi

Email: zilolafarxodov2007@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada matn pragmatikasiga asoslangan ta’lim metodlari va usullarining nazariy asoslari hamda ularning ona tili ta’limidagi amaliy tatbiqi tahlil qilinadi. Tadqiqotda pragmatik yondashuvning mohiyati ochib berilib, uning o‘quvchilarning nutqiy va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdagi o‘rni yoritiladi. Maqolada 2022-yilda nashr etilgan 7-sinf ona tili darsligida berilgan “Qahramonlar nega kerak?”, “Qutb yulduzi” va “C vitamini” matnlari pragmatik tahlil asosida ko‘rib chiqildi. Tadqiqot natijalari pragmatik yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim metodlari o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, mustaqil xulosa chiqarish va nutqiy faolligini rivojlantirishda samarali ekanini ko‘rsatdi.*

Kalit so‘zlar. *matn pragmatikasi, pragmatik yondashuv, ta’lim metodlari, nutqiy kompetensiya, kommunikativ ta’lim, ona tili darslari.*

Zamonaviy til ta’limida matnni o‘rganish jarayoni til birliklarini oddiy tahlil qilish bilan cheklanmay, ularning nutqiy vaziyatdagi vazifasi, muallif niyati va adresatga ko‘rsatiladigan ta’sirini aniqlashni talab etadi. Aynan shu ehtiyoj pragmatik yondashuvning ta’lim jarayoniga kirib kelishiga sabab bo‘ldi. Pragmatika til birliklarining muloqot jarayonida qanday maqsadda va qanday sharoitda qo‘llanishini o‘rganadi [1].

O‘zbek tilshunosligida pragmatik masalalar so‘nggi yillarda faol tadqiq etilmoqda. Tadqiqotchilar matn pragmatikasini nutqiy ta’sir, kommunikativ strategiya va adresat omili bilan bog‘liq holda talqin qiladilar [2]. Bu yondashuvni ta’lim jarayoniga joriy etish ona tili darslarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Muallifning fikricha, pragmatik yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchini matnni faqat o‘qib tushunuvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi va baholovchi faol subyektga aylantiradi. Shu sababli mazkur maqolada matn pragmatikasiga asoslangan metod va usullar 7-sinf ona tili darsligi misolida tahlil qilinadi.

Tadqiqot jarayonida sifatli ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Xususan, o‘zbek tilidagi ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish metodlari asosiy metod sifatida qo‘llanildi [3]. Shuningdek, 2022-yilda nashr etilgan 7-sinf ona tili darsligida berilgan matnlar pragmatik tahlil obyekti sifatida tanlandi [4].

Metodologik asos sifatida kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlar qabul qilindi. Pragmatik tahlil jarayonida matnlarning kommunikativ maqsadi, muallif pozitsiyasi, adresatga yo‘naltirilgan ta’sir vositalari aniqlandi. Mualliflik yondashuvi asosida olingan natijalar mavjud ilmiy qarashlar bilan qiyoslab tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, matn pragmatikasiga asoslangan ta’lim metodlari ona tili darslarida yuqori samaradorlikka ega. Buni 7-sinf ona tili darsligidagi ayrim matnlar misolida ko‘rish mumkin.

“Qahramonlar nega kerak?” matni publitsistik va tarbiyaviy xarakterga ega bo‘lib, uning pragmatik maqsadi o‘quvchini ijtimoiy fikrlashga undashdan iborat. Matnda ritorik savollar va baholovchi birliklar orqali muallif o‘quvchiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Pragmatik tahlil asosida ushbu matn bilan ishlash o‘quvchilarning muallif niyatini aniqlash, yashirin g‘oyani tushunish va unga munosabat bildirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi [5].

“Qutb yulduzi” matni ilmiy-ommabop uslubda yozilgan bo‘lib, uning pragmatik vazifasi axborot berish bilan birga o‘quvchida bilishga qiziqish uyg‘otishdan iborat. Matnda qo‘llangan izohlovchi birliklar va faktlarga tayangan bayon o‘quvchilarning ilmiy matnni tushunish va uni real nutqiy vaziyatlarda izohlash malakasini oshiradi [6].

“C vitamini” matni sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etishga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda pragmatik ta’sir kuchli namoyon bo‘ladi. Tavsiya va ogohlantirish mazmunidagi birliklar muallifning o‘quvchini muayyan xatti-harakatga undash niyatini ochib beradi. Ushbu matn asosida olib borilgan pragmatik tahlil o‘quvchilarning sabab–oqibat munosabatlarini anglash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi [7].

Mualliflik kuzatuvlariga ko‘ra, pragmatik yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning nutqiy faolligi sezilarli darajada oshadi va ular matnni ongli ravishda idrok etishga o‘rganadi.

Ilmiy adabiyotlarda pragmatik yondashuvning ta’limdagi o‘rni turlicha talqin qilinadi. Ayrim tadqiqotchilar pragmatikani faqat lingvistik hodisa sifatida baholasa [8], boshqalar uni ta’lim metodikasining ajralmas qismi sifatida ko‘radi [9]. Mazkur maqolada ikkinchi yondashuv ustuvor deb hisoblanadi.

Munozarali jihatlardan biri shundaki, pragmatik metodlarni qo‘llash o‘qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlikni talab etadi. Biroq muallifning fikricha, bu yondashuv o‘quvchilarning real nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda muqobil usullarga nisbatan samaraliroqdir.

Xulosa qilib aytganda, matn pragmatikasiga asoslangan ta’lim metodlari va usullari ona tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy, kommunikativ va tafakkuriy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. 7-sinf ona tili darsligidagi matnlar misolida olib borilgan tahlil pragmatik yondashuvning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini tasdiqladi. Mualliflik xulosasiga ko‘ra, pragmatik yondashuv ona tili ta’limini zamonaviy bosqichga olib chiqadi va o‘quvchini faol muloqot subyekti sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun. – Toshkent, 2020.
2. Rahmatullayev Sh. Nutq va pragmatika masalalari. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Abdullayeva N. Matn lingvistikasi va pragmatikasi. – Toshkent: Universitet, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Ona tili. 7-sinf darsligi. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022.

5. Husanboyeva Q. Ona tili ta’limida nutqiy kompetensiyani shakllantirish. – Toshkent, 2021.
6. Xolmatova G. Matn pragmatikasi va ta’lim jarayonida uni qo‘llash // Ilmiy maqola. – Toshkent, 2022.
7. Rahimov S. Nutqiy ta’sir va pragmatik birliklar tahlili. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Karimova M. Ona tili darslarida kommunikativ yondashuv // Konferensiya tezislari. – Toshkent, 2020.
9. Mirzayeva D. Til ta’limida zamonaviy yondashuvlar. – Toshkent, 2023.